

SAKARYA ÜNİVERSİTESİ

XI. ULUSLARARASI DİL – YAZIN – DEYİŞBİLİM SEMPOZYUMU (GÖNÜLLÜLÜK VE HOŞGÖRÜ) (13 – 14 EKİM 2011)

Editörler

İlyas ÖZTÜRK – Filiz ŞAN – Elif AKKAN
S. Kürşad KOCA – Şaban KÖKTÜRK

E-ISBN 978-605-4735-49-5

**Yayın Yeri: Sakarya Üniversitesi
Yayın Türü: Elektronik
Yayın Tarihi: Ocak 2015**

MODERN MACAR EDEBİYATININ ÖNCÜSÜ: JÁNOS VAJDA (1827-1897)

Gökhan DİLBAŞ*

ÖZET

Macar edebiyatında 20. yüzyıl modern Macar edebiyatının oluşumlarının ilk işaretleri 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kendini belli etmeye başlar. 19. yüzyılda Macaristan'da toplumsal, politik, askeri, ekonomik ve düşünsel alanlarda meydana gelen gelişmeler modern Macar edebiyatının temellerini atmıştır. Bu temelleri atan Macar edebiyatçıların başında edebi kavramların, olguların ve öğelerin gelişmesini, olgunlaşmasını, edebi ifadelerin sağlam ve etkili bir şekle bürünmesini sağlayan, modern Macar edebiyatını oluşturan edebiyatçıların her zaman ilham aldığı János Vajda gelir.

János Vajda'nın Macar edebiyatına kattığı değerler, getirdiği yenilikler, duygu ve düşünceleri gayet net ve güçlü bir şekilde ifade etmesi sadece 19. yüzyıl Macar edebiyatına değil, 20. yüzyıl Macar edebiyatına da çok önemli zenginlikler getirmiş, onu yönlendirmiş ve bütüncül bir şekil almasına katkıda bulunmuştur. 20. yüzyıl Macar edebiyatının en önemli dayanak noktalarından bir tanesi de János Vajda'dır.

20. yüzyıl modern Macar edebiyatının temel oluşumlarını, modern çağın getirileri karşısında şaşırın, duygularını ve düşüncelerini ifade etmekte zorlanan insanı ve 20. yüzyıl Macar edebiyatına ve Macar toplumuna yön veren Nyugat kuşağının ilham aldığı değerleri anlamak ve yorumlamak istiyorsak modern Macar edebiyatının en önemli öncülerinden biri olarak kabul edilen János Vajda incelenmesi gereken Macar edebiyatçıların başında gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: János Vajda, Modern Macar Edebiyatı, 20. Yüzyıl Macar Edebiyatı, Sembolizm.

PIONEER OF MODERN HUNGARIAN LITERATURE: JÁNOS VAJDA (1827 – 1897)

ABSTRACT

The first signs of the formation of the 20th century Hungarian literature appear in the second half the 19th century, when developments in the social, political, military, economic and ideological aspects of Hungary laid the foundations of the modern Hungarian literature. Among those Hungarian literary persons who laid these foundations, János Vajda ranks first. It's due to him that literary concepts, facts and elements developed and matured and literary expressions found a solid and effective form. He was a source inspiration for those literary persons who constituted the modern Hungarian literature.

* Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Hungaroloji Anabilim Dalı, gokhandilbas1@gmail.com

The values and the innovations that János Vajda introduced in the Hungarian literature, the way he expressed his thoughts and feelings so clearly and so strongly, were great contributions not only to the 19th century Hungarian literature but also to that of the 20th century. Vajda contributed to the orientation of the 20th century Hungarian literature and to the process of its taking shape. One of the main bases of the 20th century Hungarian literature is János Vajda.

If we want to understand and interpret the basic formations of the 20th Century modern Hungarian literature, the human beings that are stupefied in the face of the new things of the modern era and find it difficult to express their thoughts and feelings and the values that inspired the Nyugat generations that led the 20th century Hungarian literature and society, János Vajda, considered one of the most important pioneers of modern Hungarian literature, ranks first among the Hungarian literary persons to study.

Key words: János Vajda, Modern Hungarian Literature, 20th Century Hungarian Literature, Symbolism.

János Vajda¹, Sándor Petőfi'nin (1823-1849) ardından gelen ve ondan ilham alan Macar edebiyatçı kuşağı ile modern Macar edebiyatı arasında yer alır. Petőfi'nin etkisiyle harekete geçer, onun edebi geleneğini

¹ **János Vajda:** 7 Mayıs 1827 tarihinde Peşte'de doğmuştur. Ailesi bir süre sonra Vâl'ra taşınmış, babası burada Ürményi ailesinin mülkünde ormancılık yapmaya başlamıştır. Şairin çocukluğu sonradan bütün yaşamını etkileyecek olan ormanın kıyısında geçmiştir. Székesfehérvár'da ve Peşte'de okula gitmiştir. 1845'te gezgin bir tiyatrocunun kızıyla tanışmış, fakat on dört ay sonra Vâl'ra geri dönmüştür. Kısa bir süre öğretmenlik yapmış, sonra çiftlik kâhyası olarak Alcsút'ta çalışmıştır. 1847'de memur olarak Peşte'de çalışmaya başladı. Burada Pilvax kahvesinde genç yazarlar ve şairlerle sık sık buluşuyordu. 15 Mart 1848'de başlayan olaylarda Vajda öncü bir rol oynadı. Macar Özgürlük Savaşı'ndan sonra Avusturya ordusunda görev aldı. 17 Kasım 1850 tarihinde ülkesine geri döndü. Resmi bir görevle ülkeyi baştanbaşa gezdi. 1853-1854'te Buda'da gazetecilik yaptı. Bu sırada bir pansiyonunun kızı olan ve şiirlerinde Gina diye hitap ettiği Zsuzsana Kratochwill (Georgina) ile tanıştı. Şair, Gina'ya tutkulu bir aşkla bağlanmışsa da Gina, Vajda'yı reddetti, kısa bir süre sonra Viyana'ya taşınarak kont Eszterházy'nin sevgilisi oldu. Vajda ve Gina arasında kısa süren ilişki şairin bütün hayatına ve eserlerine etki etti. 1855 yılında Magyar Sajtó'nun bir çalışanı, 1861'de Csátár'ın ve 1864'te ise Növilág'ın editörü oldu. 1862'de Aristides takma adıyla Önbírálat ve Polgárosodás adlı iki küçük kitapçık çıkardı. 1863'te yeniden Magyar Sajtó'nun başına geçti. 1864'te Növilág maddi sorunlar yüzünden kapandı. Bu yıllarda Vajda'nın özel yaşamı da iyi değildi. Sağlığı kötü durumdaydı ve işsiz kalmıştı. Vajda, Viyana'da yaşamını sürdürmeye çalıştı. Eylül 1864 ve Ekim 1865 arasında Viyana'da yaşadı ve isimsiz halde Sürgöny, A Hon ve Bécsi Híradó adlı dergilere yazdı. Macaristan'a döndükten sonra Magyar Újság'ta çalıştı, sonrasında ise Vasárnapi Újság'a geçti. Editörlük denemesi başarısız oldu, Szózat isimli dergisi 1874'te sadece birkaç ay yaşadı. 1880 Kasımında kendisinden otuz üç yaş genç Róza Bartos ile evlendi. Ancak bu evlilik kısa sürdü ve 1884'te ayrıldılar. Vajda yalnız, maddi durumu kötü ve bir şair olarak tam anlamıyla değeri anlaşılmayan bir şekilde yaşadı. Uzun bir hastalık döneminden sonra 17 Ocak 1897 tarihinde Budapeşte'de öldü (Pintér, [Tarih belirtilmemiş]: V-VII [Özetlenerek]; Endrődi, 1903: 7-20 [Özetlenerek]; Szerb, 1934: 405; <http://enciklopedia.fazekas.hu/index2.htm>).

herkesten daha iyi muhafaza eder, ona sahip çıkar; ancak onu doğrudan doğruya da takip etmez. Geleneksel Macar edebiyatçı kuşağına dâhil olduğu gibi, aynı zamanda modern Macar şiirinin de başlangıç noktalarından birini oluşturur. Vajda romantizmin getirileri, Petőfi'nin mirası ve modern Macar şiirinin gelişmekte olan ilkelerinden yola çıkarak eserlerini meydana getirir (MIT, IV, 1965: 598). Hayatın değerini felsefi olarak sorgulama, sıkıntılı bir ses, dış dünyayı kalın ve koyu çizgilerle ifade etme, Petőfi tarzı halk şarkılarından esinlenilmiş dil ve ritim anlayışı Vajda'nın şairliğinde kendisini her daim hissettirir. Petőfi'nin edebi mirası üzerine 20. yüzyıl Macar şiirinin dayanak noktalarını oluşturan sembolist öğeleri ve mecazlı yapıları koymayı başarır. 1850'den sonra Macar şiirinde eski değerler yerlerini yavaş yavaş yeni değerlere bırakmaya başlamışlardır. Bu zaman dilimi içinde eserler veren edebiyatçıların birçoğu eski ve yeni arasında kalmanın sonucu olarak bir bocalama geçirmişler ve deyim yerindeyse kendilerini bir boşlukta bulmuşlardır. Ancak Vajda bu bocalamadan kurtulmuş ve eski değerlerle ilişkisini kesmeyerek yeni değerleri de benimsemiş halde eserler vermeyi başarmıştır. Burada Petőfi sonrası romantik anlayışla hareket eden bir edebiyatçı kuşağının oluşumuna tanıklık ederiz. Bu şiirde büyük ulusal değerler, heyecanlar ve toplumu bir bütün olarak kavrama isteği göze çarpar. Daha bağımsız ama buna karşılık daha oturaklı, bir dereceye kadar anlaşılması zor ama kendi içinde paralel evrenler oluşturan bir yapıya sahiptir. Petőfi ve János Arany'dan (1817-1882) Vajda'ya geçmiş olan halkçı ve romantik öğeler Vajda'da daha farklı bir şekle bürünmüş ve daha olgun bir hale gelmiştir (Endrődi, 1903: 17; <http://enciklopedia.fazekas.hu/palyakep/magyar/Vajda.htm>).

Vajda'nın edebi çizgisini yalnızlık, ölüm, aşk, sonsuzluk ve fizik ötesi oluşumlar gibi düşünceler belirler. Hayatı boyunca sürekli olarak bu düşüncelerini aydınlatmak için sorular sormuş ve bunların cevaplarını aramıştır. Bulduğu cevaplardan memnun olmamış, bu sefer daha derin ve daha felsefi sorular sormuştur. János Vajda bütün eserlerini acının, kederin ve ıstırapın gölgesinde yazmış; böylece ortaya Macar edebiyatının en etkili şiirlerinden oluşan bir kompozisyon çıktığı gibi bu yapı modern Macar edebiyatının da temellerini oluşturmuştur.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Macar şiirinin genel görünümüne kötümserlik hâkimdir. 1848-1849 Macar Özgürlük Savaşı'nın başarısızlıkla sonuçlanması, ulusal bağımsızlığın bir türlü gerçekleşmemesi ve Macar ulusunun içinde bulunduğu şartlar tüm Macar aydınlarını rahatsız ettiği gibi Vajda'yı da rahatsız etmektedir. Vajda yurdunun ve ulusunun kaderine üzülmüş, lakin ruhunu da bu şekilde kırbaçlar. Onun bir vatansever olarak ulusuna inancı tamdır ve güçlüdür (Ravasz, 1896: 186). Burada Alman filozofu Arthur Schopenhauer'in (1788-1860) ve İtalyan edebiyatçısı Giacomo Leopardi'nin (1798-1837) düşüncelerinin etkisi de büyüktür (MIT, IV, 1965: 609). Bu dönemde şair gitgide büyüyen yalnızlığını kendi içinde gizler. Şairin yalnızlığı arttıkça iç dünyasındaki ıstıraplar da artar, ruhunda derin yaralar açılır; bunlara şiirle karşılık verdiği zaman gerçekten büyük bir şair haline dönüşür. Tecrübe ettiği olayların ve yalnızlığının etkisiyle ölüm

gerçeğini sorgulamaya başlar. Öyle bir hale gelir ki, artık şu soruyu sorar: “Doğmak nedendir, yaşamın amacı nedir?” (MIT, IV, 1965: 610). Ölüm gerçeğinden evrendeki düzeni anlamaya doğru bir evrim geçirir. Bu noktada Vajda'nın dini ve materyalist görüşleri birbiri ile çarpışır. Doğa bilimlerinin bu zamanda çok hızlı bir şekilde gelişmesi Vajda'ya güç verir. Aynı zamanda Alman filozofu Ludwig Büchner'in (1824-1899) *Kraft und Stoff* adlı eserinin de düşüncelerinde büyük etkisi vardır (MIT, IV, 1965: 611). Yaşamın getirilerini sorgular, ölümle karşı karşıya gelineceğinin bilincinde olmasına rağmen aynı zamanda huzur dolu bir evren de düşünür. Macar edebiyatında Tanrı kavramı olmadan bir evren hayal eden ilk Macar şairidir. Macar şiiri Vajda'dan önce bu tür düşüncelere çok az yer vermiştir. Vajda, Imre Madách'a (1823-1864) benzer şekilde insanlığın geleceğinden kaygı duyar ve kendi karanlığında kendini bulmaya çalışan insanı anlama gayreti içine girer (MIT, IV, 1965: 613).

Vajda'nın Macar edebiyatına getirdiği en önemli yenilik fizik ötesi anlayışa sahip eserler meydana getirmesidir. Mihály Vörösmarty'den (1800-1855) beri yaşam ve ölüm gerçeğini tam olarak ifade etmekte güçlü çeken Macar edebiyatı Vajda ile bir çıkış yolu bulmuştur. Vajda müthiş derecede zengin edebi evreninin yardımıyla klasik değerlerle düşünen, yaşanan bütün oluşumları bu yolla açıklamaya çalışan ve zorluklar yaşayan modern çağın şafağındaki insanın kuruntularını bertaraf etmesine yardımcı olur. Vajda aradığı iç huzuru bir türlü bulamaz, ruhu ıstıraplar içerisinde dönüp durur. İlerleyen zaman içinde sonsuzluğun verdiği garip bir korku da ruhunu, bedenini ve aklını ele geçirir. *Nyári éjjel*'de (1893) sonsuzluk kavramını ele alır. Hayatın getirileri, geleceğin bilinmezliği ve içinden çıkamadığı ıstıraplar içinde kendine özgü bambaşka bir dünya oluşturur. Dünya görüşü genel itibarıyla kötümser olmasına rağmen Vajda, Madách'ın organize ettiği ve Endre Ady'de (1877-1919) son şeklini bulan yaşamsalcılık görüşünü de sıkı sıkıya bağlanmaya ve yaşamla mücadele etmeye çalışır. Hayat her şeye rağmen yaşanacaktır ve yaşanmalıdır. Yaşadığı acı tecrübelerle rağmen umudunu kaybetmez, umutsuzluğu cesur bir şekilde reddeder ve hayatla elinden geldiğince mücadele eder. Bu mücadele onu daha cesur hale getirir ve korkusuz kılar. Çağdaki diğer bütün Macar edebiyatçıları gibi Vajda da sürekli sallanan, gelgitler yaşayan ve bir denklem oluşturmaya çabalayan bir dünyanın insanıdır. Çağdaşları gibi Macarlığın yüzyıllar boyunca yaşadığı acıları, ıstırapları, kederleri o da yüreğinin en derin yerlerinde yaşar, bunların üzerine kendi bireysel ıstıraplarını da ekler; ancak en olumsuz oluşumlar karşısında dahi kendisini bırakmaz, mücadeleye devam eder (Szerb, 1934: 406-407; <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/irotud/magyarir/html/vajdaaj.htm>).

János Vajda, ilham aldığı Petőfi'nin aksine sakindir. Petőfi heyecanlıdır, dinamiktir, söyleyeceğini hemen söyler. Vajda ise aceleci davranmaz, temkinli ilerler ve ifadelerini insan ruhuna kazıyarak ona ıstırap vermek için daha çok çaba gösterir. Hayatı boyunca içine attığı ve orada muhafaza edip bir ideal haline getirdiği huzur ve rahatlığı bir türlü bulamamanın ruhunda yarattığı sıkıntıdan kurtulmanın yollarını arar.

Vajda'nın şairliği iç dünyasının ıstıraplarıyla bütünleştikçe daha etkili hale gelir. Şair böylece huzuru bulmanın arayışı içine girer ve bu arayış onun en büyük ideali haline gelir. Özellikle 1850'den sonraki şiirlerinde insan hayatının değerini sorgulayan ve ölüm gerçeği karşısında bu değeri anlamaya çalışan bir şair karşımıza çıkar. Bu düşünceyle eserler vermesinde 1848-1849 Macar Özgürlük Savaşı'nın ve Alman filozofu Johann Gottfried Herder'in (1744-1803) Macar ulusu hakkındaki düşüncelerinin de etkisi olduğu muhakkaktır (http://www.ngkszki.hu/~fidoo/erett/irod_html/vajda.htm). Macar Özgürlük Savaşı'ndan sonra Vajda iyiden iyiye kendi yolunu çizmeye başlar. Kendi iç dünyasına çekilir ve kendi oluşturduğu dünyada yaşar. Acının sesini felsefi bir bilgelik içinde aktarır. İnsana ürperti veren bir gizem eserlerinin içinde her daim vardır. Olaylara artık yaşama gücünü kaybetmiş ve bir kenara çekilmiş acılı ruhlarla çözümler arar (Pintér, [Tarih belirtilmemiş]: VII-VIII).

Vajda'nın şairliği kendisini en çok ses ve tasvirlerde belli eder. Liriğinin en büyük özelliği güçlü ve heyecan dolu olmasıdır. Sık sık sessiz ama etkileyici heyecanlı oluşumlar yaratır. Bu özellik Dániel Berzsenyi (1776-1836) ve Vörösmarty'de de görülür (MIT, IV, 1965: 619). Vajda'nın liriğindeki seçkin hassasiyet tasvirleriyle daha da güçlenir. Dil ve şiir yapısı ona hizmet eder ve bu sayede şiirlerini oluştururken ortaya koyduğu düşüncelerin temel oluşumlarını hiçbir zaman kaybetmez. Elbette ki ne Petőfi'nin, ne de Arany'ın etkisi onun şairliğinde yadsınmaz. Kendine özgü seçkin dili, tasvir cüretkârlığı, ifade mükemmelliği ve özellikle 1872'den sonra eserlerinde yeni bir edebi atmosfer oluşturma isteği sonucunda eserleri bambaşka bir havaya bürünür. János Erdélyi onun hakkında şöyle der: Vajda'nın popülerliği "*bir amaç değil, ögedir*". János Vajda'nın Macar edebiyatındaki orijinalliği şiir yapısında, şiir oluşumunda ve kelime hazinesinde açıkça görülebilir (MIT, IV, 1965: 619).

Vajda'nın duygu dünyasının yoğunluğu onu zaman zaman güçsüz bırakır. Onun duygulu ve arayış içinde olan karakterini en iyi şu cümle özetler: Sessizliğin seslerini arar. Buna en güzel örnek *A vaadli erdőben* (1875) adlı eseridir. Macar şiirinde hiçbir şair onun gibi güçlü ve ısrarlı bir şekilde cevap isteyen sorular sormamıştır (MIT, IV, 1965: 619). Vajda, eserleri içinde sorduğu sorulara cevap vermez. Büyük dünyanın acılı ruhlarının tercümanıdır. *A bikoli fák alatt* (1880) adlı eserinde acının, ıstırapın ve kederin tercümanı olmaya çalışır. Macar Özgürlük Savaşı, peşinde koştuğu Gina'ya bir türlü kavuşamaması, şairin her gün daha da büyüyen yalnızlığı ve ruhunu sarıp sarmalayan ıstıraplar Vajda'yı şüpheli davranışlara yöneltir (Szerb, 1934: 406). Duyguları tasvirlerinde vücut bulur. Tasvirlerinin kendine özgü değişik bir karakteri vardır. Liriğini çağdaşlarından farklı kılan da budur. Bunların içinde dinamik bir güç ve anlaşılabilen ama bir yandan da insanı çeken bir yan vardır. Hristiyanlık, pozitivism, materyalizm ve panteist düşünceler arasında gezinir. Ünlü bir kişi haline gelme isteği, aşkın mutlu ve keder verici halini çok derin bir şekilde yaşaması ve ölüm gerçeğinden dolayı hayatın anlamını tam olarak

kavramakta güçlük çekmesi Vajda'nın edebi ve bireysel karakterinin sınırlarını çizer (Ravasz, 1896: 188; MIT, IV, 1965: 620; <http://enciklopedia.fazekas.hu/palyakep/magyar/Vajda.htm>).

Dış dünyanın ruhunda oluşturduğu izlenimler ölümün karanlık tasvirleriyle birleşir. Olağanüstü cesur bir yaşama öykünmesi ve ortaya koyduğu fizik ötesi fikirler şiirlerinin çerçevesini belirler. Ebeveynlerinin ölümünden sonra artık tamamen yalnız kalır. Melankolik, kötümser ve şüpheli ruh hali günden güne daha da artar. Bu andan itibaren eserlerinde sembolik değere sahip ve insana tedirginlik veren öğeler gitgide daha ağır basmaya başlar (Endrődi, 1903: 12-13). Vicdan azabı, ıstırap, dünyanın ve yaşamın kötülükleri yüreğine oturur. Ölüm düşüncesi bu saatten sonra aklından hiçbir zaman çıkmaz. *Megnyugvás* (1883) ve *Balaton partján* (1884) bu konudaki en önemli şiirleridir. János Vajda, çağdaşlarının aksine dış dünyayı olduğu gibi anlatmaz; o hem dış dünyadan getirdiği, hem de kendi iç dünyasında oluşturduğu öğelerle beraber kendi dünyasını oluşturur – bu dünya bazen kozmik, bazen romantik öğelerle, bezen de sembollerle örülüdür – ve okuyucuyla bu dünya aracılığıyla ilişki kurar. Vajda, 19. yüzyıl şiirinin öğelerinden yararlanır ama 20. yüzyıl Macar şiirine de yakın durur. Onun acı ve kasvet dolu şiirleri Gyula Juhász (1883-1937) ve Árpád Tóth'a (1886-1928) örnek oluşturur. Yaşadığı ikilemler bütün yaşamının dengesini oluşturur ve bu dengeyi şu şekilde mısralara döker (Ravasz, 1896: 187; Szajbély, 1994: 501; Gergely, 1973: 269; MIT, IV, 1965: 620-621): “*Güneş gökyüzünden nereye gitti?/Aniden karanlık çöktü!/Sanki hüküm veriyor:/Birisinin ölümüne...*” (*Sirárok IV.*, 1854).

İnsana korku ve tedirginlik veren orman onun en sevdiği yerdir. Karanlık, sessiz geceler, birdenbire çakan şimşekler eserlerinde sık sık yer bulur. “*Serin bir esinti esiyor ağaçlara doğru,/En üstten köklerine kadar titriyorlar;/Sanki bir celladın eli,/Gözlerini kapatıyor.*” (*Sirárok IV.*, 1854) Petőfi'nin favori tasvirleri: Şafak, yıldız, ilkbahar, dere, çiçek, renk, bulutlu doğadır; Vajda ise buna karşılık gece, kuyruklyıldız, ölüm ve şimşegi ön plana çıkarır. Vajda'nın Macar edebiyat tarihi içindeki yıldızı diğer şairlere göre daha geç parlamıştır, ancak Macar lirizminin yalnızlığını ve büyüklüğünü ifade eder. Vajda'nın derin ve kozmik tasvirleri her eserinde biraz daha güçlenir ve edebi kariyerinde olgunlaştıkça doruğa varır (MIT, IV, 1965: 621).

Vajda'nın yalnızlığının Macar edebiyatına bir başka etkisi de dış dünyanın ifade edilme şeklinin Vajda ile beraber farklı bir şekle bürünmesi ve bu yapının Ady'yi subjektif öğeler ve objektif oluşumlar açısından etkilemesidir. Vajda'nın *Ószi tájék* (1878), *A városligetben* (1880), *Nádas tavon* (1888) ve *Messzi innen* (1891) adlı eserleri onun dış dünyayı ifade etme şekline güzel birer örnektir (MIT, IV, 1965: 622). Şairin sonu gelmeyen acıları ve sürekli olarak beslenen mücadelecilik ruhu yaşama tutunmasının tek açıklaması ve yalnızlığıyla beraber edebi karakterinin en önemli merkez noktasıdır. Onun çizdiği büyük hedefler evreninin sınırlarını genişletir, her hareketiyle onu silkelere, ona yeni değerler ve bakış açıları kattığı gibi, şairin iç dünyasında her seferde yeni baştan ıstıraplar, acılar,

kederler, üzüntüler ve ruhi girdaplar yaratır. Vajda hayatın getirdiği acılardan ne kadar kurtulmak isterse, o acılar onu o kadar sarmalar ve kendi içine alır. Şair, bir süre sonra bu acıları kabullenir, onlarla yaşamayı benimser, çektiği bu ıstırap ve acıların aslında etkili eserler meydana getirmesinde önemli roller oynadıklarının farkına varır (Szerb, 1934: 407).

Vajda'nın çağında romantizm de farklı bir yapıya bürünmüştü. Vörösmarty ve Petófi'de romantik anlayış sadece duygular ile ilgili kavramlar şeklinde ele alınırken, Vajda'da artık bunun yanı sıra yeni bir kadın karakteri de ortaya çıkıyordu. Bu kadın karakteri daha özgür, daha cesur, daha sosyal; kısacası geleneksel kalıplardan sıyrılmış bir kadındır. Toplumsal olaylarla ilgilenir, zorluklarla mücadele eder, değişen toplumla beraber o da değişir ve kendi kalıplarını kırarak kendisini yeni baştan oluşturur. Bu yeni kadın karakterini Macar edebiyatında ilk defa János Vajda'da görürüz. Şairin şiirlerinde Gina diye hitap ettiği kadın tam da bu tasvire uymaktadır. Şair uzun yıllar boyunca bu kadının peşinde koşar. Ancak ona kavuşmuş olduğu zaman artık etkili eserler verememekten de çekinir. Böylece Gina şairin ruhunda umudun, mutluluğun ve darmadağın hale gelmiş iç dünyasının sebeplerinden biri haline gelir (http://www.ngkszki.hu/~fidoo/erett/irod_html/vajda.htm). János Vajda'nın Gina'ya yazdığı şiirler Macar edebiyatının bir başka büyük şairi Sándor Endródi'yi de (1850-1920) etkilemiştir. Onun *Várlak, visszávárlak...* adlı şiiri Vajda'nın aşk şiirlerini andırır. Vajda'nın *Sirárok* (1854), *Szerelem átka* (1855), *Gina emléke* (1856) ve *Húsz év múlva* (1876) adlı şiirleri romantik anlayışına örnek oluştururlar. Bunlarda saf bir aşkın izlerini bulabildiğimiz gibi bunları Macar aşk liriğinin en önemli şiirleri arasında da saymamız gerekir (Ravasz, 1896: 187). Macar edebiyatında aşk şiirlerini Ignotus'un (Asıl adı: Hugó Veigelsberg, 1869-1949) kolay anlaşılır, bohem bir tarzda, Mihály Vitéz Csokonai'nin (1773-1805) rokoko sanatına benzer bir şekilde kaleme aldığını, Ady'nin ise sevdiği kişiyi büyük bir arzuyla kucakladığını biliyoruz. Bütün bunlara karşın Vajda tamamen farklı bir yol izler (Barta, 1977: 180). Miklós Nagy onun hakkında şöyle der: "*János Vajda'nın şairliğinin karakterinin diğerlerinden göze çarpan farklılığının sınırlar arasında sıkışmaması, seçkin aşk şiirlerinde görüldüğü üzere güçlü bir tutku anlayışının olması – en hassas duygularla ve üstelik taşan bir romantizmle, zarif bir şatafatla birlikte antik çağların o saf duygularına sahip olması olduğunu söyleyebiliriz.*" (Barta, 1977: 181-182). János Vajda, Petófi'nin Macar edebiyatına kattığı biedermeier kavramıyla aşkı ifade eden ilk Macar şairidir. Şair, aşk içinde aşkı arar. Vajda'nın romantizmini edindiği acı tecrübeler, içine düştüğü boşluklar ve yaşadığı mutsuzlukların ruhunda açtığı derin yaralar şekillendirir. Vajda bu yaraları tutku dolu bir istekle kapatır ve bir öncekinden daha etkili ve sarsıcı eserler ortaya koyar. Bu Petófi'den de, Vörösmarty'den de farklı bir romantik anlayıştır (Szerb, 1934: 406-407).

Özgürlük Savaşı'nın başarısızlığı, şairin isteyip de bir türlü gerçekleştiremediği idealleri ve Gina'nın şairin hayatında işgal ettiği yer onun doğal olarak şiir diline de yansır. Vajda'nın bir tek isteği vardır, o da

üzüntülerini ve ıstıraplarını en gerçekçi şekilde ifade etmektir. Macar dilinin gramer kurallarını ve kelime yapısını daha vurgulayıcı ifadeler elde etmek için sonuna kadar zorlar. Kelimeler, cümleler ve kıtalar arasında kurmuş olduğu bağlarla şiirinde bir ağ örer ve sanki şiir içinde yeniden bir şiir oluşturur. János Vajda, Macar edebiyatının kuyruklu yıldızıdır. Sürekli olarak bir yükseliş halindedir ve etrafına ışık saçır. Sadece şairlik oluşumları ve edebi değerleri çağdaşlarından üstün olmadığı ve yalnızca kendi çağını anlatmadığı gibi, aynı zamanda geleceğe de gönderme yapar. Macar edebiyatında modern çağ insanının yalnızlığının ilk temsilcisi olduğu kadar, ruhların çektiği acılardan da ilk defa o etkilenir ve kendisinden sonraki edebiyatçıların da dünyaya ve olaylara bakış açısını etkiler (Szerb, 1934: 406). Vajda'nın eserlerinden yansıyan sembolist anlayış Ady'yi nasıl etkilemişse, şiir dili de Mihály Babits'i (1883-1941) ve Dezső Kosztolányi'yi (1885-1936) etkilemiştir (Eisemann, 2001: 326).

Vajda, Macar edebiyatında son romantik ve ilk modern şairdir. Petőfi ve Arany'ya göre duyguları sübjektif, olayları ise objektif yansıtmaya özelliğine sahiptir. O, kendi iç dünyasıyla ve kendi oluşturduğu evreni ile meşguldür. İnsanın iç dünyası dış dünyadan onu daha çok çeker. Vajda duygularını bu oluşumlarla ifade eden ilk Macar şairdir. Vajda'nın şairliği Jenő Komjáthy (1858-1895) ve Ady'nin de şairliğinin temelini oluşturur (MIT, IV, 1965: 622). Modern Macar liriğinin János Vajda ile başlayan oluşumu Endre Ady'de doruk noktasına ulaşır. Vajda, Ady'den üç kuşak öncedir, Vörösmarty'yi takip ederek Petőfi ile beraber 1848 öncesi oluşumları tecrübe etmiştir. Vajda'nın kozmik alanının sınırları belirsizdir ve bu kozmik alan zaman zaman onun olağanüstü büyük evreninde dağılıp gider. Ady'de ise bu alanın sınırları kesin olarak çizilir. İç ve dış gerçeklik, insanın kaderi, Macaristan, yaşam ve ölüm yeniden keşfedilir. Vajda, Ady'nin karşısında fizik ötesi bir oluşumla durur. Macar liriğine Vajda ile giren fizik ötesi oluşumlar Ady'de olgunluğa erişir. “*Vahşi gül kaybediyor canlığını, döküyor yaprağını! Öyleyse bunun için doğuyoruz, bu mudur yaşamın amacı?.. / Burada sonsuzluk nedir: ölüm veya yaşam mı? / Kâh burada başlar, kâh burada mı biter?*” (Öszi tájék, 1878). Vajda evrenin sonsuz boşluğunu anlamaya ve kendisini bu boşlukta bir yerlere adapte etmeye çalışır. Sonsuzluk kavramı 19. yüzyıl Macar liriğinde sadece Vajda'da görülmez. Başta Komjáthy olmak üzere bütün Macar şairlerinde vardır. Ady bu soruna çözüm bulmuş gibi durur. Sonsuz bir evren hayal eden Vajda karşısında Ady geleceğe yönelik kesin bir izlenim yaratır, Komjáthy'de ise sonsuzluk kavramının sınırları belirsizdir (Tábor, 2006: 66).

Vajda'ya acı ve ıstırap veren iki temel oluşum, aşk ve ölüm kavramıdır. Onun edebi formu Petőfi'nin edebi formudur, ancak zaman içinde tecrübe kazandıkça ve yüreği acı ile çarptıkça bu form da değişir. Vajda'nın ifade araçları her ne kadar Petőfi'den gelmişse de o, bunlar üzerinde birçok değişiklik yapmış ve kendi çağında bu formu barok çağ yapıtlarına yaraşır bir hale getirmiştir. Vajda'nın edebi formu kozmik bir dünyayı içine alır, tasvirleri sübjektif bir form kazanır ve dünyayı

kötülüklerle dolu olarak gösterir. Vajda, Macar edebiyatında bu şekilde eserler veren ilk şair olduğu gibi aslında bütün bunlar 20. yüzyılda tüm Avrupa edebiyatına damgasını vuracak olan Sembolizm akımına da bir hazırlıktır. Tema ve anlatım yeniliği, kozmik ve metafizik dünya görüşü, yeni bir dil anlayışı, ses, ritim ve kelime kullanımı ve Fransız parnasyanları gibi lirik anlayışı yenilemesi onu Macar edebiyatında Sembolizmin hazırlayıcısı ve ilk temsilcisi haline getirmiştir. Onun Sembolizmi Arthur Rimbaud'un (1854-1891) Sembolik ifadelerinin ve Stephane Mallarme'nin (1842-1898) estetik anlayışının Macar edebiyatına yansımalarıdır. Ady onu haklı bir şekilde Macar edebiyatında Sembolizmin kurucusu olarak göstermiş ve "Mont-blanc insanı" olarak da adlandırmıştır (Eisemann, 2001: 326; Szerb, 1934: 405, 408-409; Szajbély, 1994: 496-497; <http://enciklopedia.fazekas.hu/palyakep/magyar/Vajda.htm>).

Vajda'nın çağdaşları çağın oluşumlarını ve hayatın getirilerini ulusal romantizm ve halkçı edebiyatla ifade etmenin yollarını ararlar (Milosevits, 1979: 50-51). Bu oluşumun etkileri Vajda'da da görülse de o, kendi çağındaki edebiyatçılardan farklı olarak modern çağın getirilerinin etkisinde kalarak eserler verir. Bu çağ Schopenhauer'in, Charles Darwin'in (1809-1882), Leopold von Ranke'nin (1795-1886), Büchner'in, Ernest Renan'ın (1823-1892), Camille Flammarion'un (1842-1925), Johann Wolfgang von Goethe'nin (1749-1832), Heinrich Heine'in (1797-1856), Percy Bysshe Shelley'in (1792-1822), George Byron'un (1788-1824) seslerinin en etkili şekilde duyulduğu bir çağdır. Vajda manevi değerler ve mekanik materyalist dünya görüşünün kapanındaki evreni ve bu kapana sıkışmış olan insanın varlığını anlamaya çalışır. Immanuel Kant'tan (1721-1804) beri sürekli olarak varlık sorunu ile uğraşan felsefi anlayışın Macar edebiyatına en etkili şekilde yansımaları Vajda ve Madách ile olmuştur (Milosevits, 1979: 52).

Vajda'nın şairliğinde dış dünyadan edindiği izlenimler şairliğinin gerçeklik tarafını oluşturduğu gibi, insana kasvet veren derin tasvirleri Sembolizm çizgileriyle doludur. Petőfi kendi dışındaki dünyayı şairlerini daha gerçekçi kılmak için kullanırken, Vajda'da dış dünya şairin duygularına aracılık eder. Şair içini kasıp kavuran ruhi ıstıraplarını dış dünyaya aktararak boğucu seslerle, acılarla, üzüntüyle ve kederle dolu bir yüreğin haykırışını ortaya koyar. Olayları ve kişileri ele alırken edebiyatın klasik hareket noktalarından hareket etmemesi, eserlerinde çağında pek alışık olunmayan ifadeler ve öğeler kullanması onun anlaşılmasını güçleştirir. Bu yüzden gerek kendi çağında, gerekse de halefleri arasında ondan ilham alan şairler olduğu halde – Gyula Reviczky (1855-1889), Jenő Komjáthy, József Kiss (1843-1921) ve Emil Ámbrányi (1851-1920) – edebi değeri uzun yıllar boyunca tam olarak anlaşılammış ve takdir edilememiştir. Klasik ve romantik Macar şairleri geçmişin tüm ihtişamını üzerlerinde taşıırken; o, belki de yeniyi ilk defa denemenin getirdiği anlaşılmazlık ve şaşkınlıkla Macar edebiyatı içinde hak ettiği yeri uzun süre bir türlü alamamıştır (Szerb, 1934: 405). Ancak Endre Ady ve Nyugat kuşağı onun değerini gerçek anlamda takdir etmiştir (<http://www.ngkszki.hu/~fidoo/erett/irod.html>)/vajda

.htm). Modern Macar edebiyatını temsil eden Nyugat kuşağının edebiyatçılarının büyük kısmı Arany'ın edebi tarzına benzer bir yaklaşımla eserlerini ele almanın peşine düşerken, Ady, Vajda'nın peşinden gitmiş, onun Macar edebiyatına getirdiği yenilikleri daha da olgunlaştırarak modern Macar edebiyatının temellerini sağlamlaştırmıştır (Eisemann, 2001: 327).

Vajda ve Ady, Petőfi'nin halkçı ekolünden sıyrılarak, Reviczky ve Komjáthy ile beraber modern Macar lirliğini oluştururlar (Szajbély, 1994: 492). Vajda, Macar edebiyatında Ady'nin son şeklini vereceği tasvirleri ilk oluşturmuş olan şairdir. József Varga, “*Ady, Vajda'daki ulusal-halkçı ekolle birlikte ondan yarım yüzyıl önce karşısına çıkan, edebi yaşamının sınırına doğru çekilmiş şairi sevmiştir*” diyerek Vajda'nın büyüklüğünü ortaya koyar. Vajda'nın şiir yapısı 19. yüzyılın sonunda modern Macar şiirini hazırlar ve bunu kendisinden sonra gelecek şairlerin önüne örnek olarak getirir (Szajbély, 1994: 493-494). Vajda, çağındaki bütün kötümser düşüncelere rağmen umutsuzluğun içinde umudu arar. Bunda Petőfi'nin halkçı çizgilerinin büyük etkisi vardır. Pál Gyulai (1826-1909), Vajda hakkında şunları söyler: “*Vajda aslında nettir, yani rağbet gören kahramanlık şiirleri yazmak istemiştir*”.

Neoromantik çağdaşlarının, yüzyılın sonundaki modern Macar edebiyatçılarının, daha sonra ise Nyugat kuşağının öncüsüdür (MIT, IV, 1965: 623). Onun şairliği tamamen yenidir ve orijinaldir. O, Macar edebiyatında evreni doğa bilimleri yoluyla açıklamaya çalışan ilk şairdir. Her zaman yalnız olmuş ve bu yalnızlık sayesinde olağanüstü eserler vermiştir. Vajda, 19. yüzyıl insanını yansıttığı kadar yüzyıl dönümündeki insanı ve 20. yüzyılın şafağındaki modern sesleri de yansıtır. Bunu seleflerinden ilham alarak haleflerine yürüyecekleri bir yol çizerek ve temel oluşumları çizilmiş bir edebi birikim bırakarak gerçekleştirir (Gergely, 1973: 267). Toplumsal bir filozof, bilime inanan bir insandır. Ortaya koyduğu kavramlar Macar edebiyatının sınırlarını keskinleştirmiştir (MIT, IV, 1965: 623). O, Macar klasik şairleri arasındaki en modern Macar şairdir (Komlós, 1954: 340).

Şairliği ve ortaya koyduğu eserlerle gelenekçi Macar şiirinin son temsilcisi Petőfi ile modern Macar edebiyatının başlangıç noktası kabul edilen Ady arasında bir köprü oluşturmuştur. Macar edebiyatının en büyük edebiyatçıları – János Arany, Pál Gyulai, Zsigmond Kemény (1814-1875), Ferenc Toldy (1805-1875), Mór Jokai (1825-1904)... – kendilerine edebiyat tarihi içinde birer birer uygun yerler bulurken, Vajda hepsinden geride kalmış ve ölünceye kadar hayatın bütün yükünü omuzlarında hissetmiştir. Kozmik gerçekliğin ve modern çağın enerjisinin onun lirik formunu kendiliğinden yenilemesi, Reviczky'den Ady'ye kadar yeni bir şey öğreneceğimiz, Macar edebiyatına yenilik getirmiş olan başka bir Macar şairinin daha olmaması onun edebi büyüklüğünü takdir etmemiz için yeterli dayanak noktalarını oluşturur (MIT, IV, 1965: 624). János Vajda, Macar edebiyatında benzeri olmayan bir şairdir. Olağanüstü bir edebi birikimi, çağdaşlarından çok farklı şekilde ortaya koyduğu bir şiir anlayışı vardır. Şiirlerinde Macar lirliğini tehdit eden düşünceleri ve oluşumları yıkmış,

ıstırap, keder ve acı sarmalı içinde ortaya koyduğu eserleri Macar edebiyatına yeni bir hız kazandırmıştır. Bugün artık sadece edebi yeteneğinin olağanüstü olduğunu değil, aynı zamanda Macar edebiyatında yepyeni bir dönemin de ilk şairi olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

BARTA, János, (1977): “Vajda János szerelmi lírájáról I.”, Irodalomtörténeti Közlemények, 81. évf./2. sz., Budapest, Akadémiai Kiadó, s. 180-196.

EISEMANN, György, (2001): “A befagyott emlékezet és a világfolyás (Vajda János: A kárhozat helyén)”, Irodalomtörténeti Közlemények, 105. évf./3-4. sz., Budapest, Balassi Kiadó, s. 325-340.

ENDRŐDI, Sándor, (1903): Magyar Remekírók, A Magyar Irodalom Főművei, 50. Kötet, Vajda János Kisebb Költeményei, Budapest, Franklin Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda.

GERGELY, Gergely, (1973): “Vajda János: Sirámok: Az elbizonytalanodó én lírája”, Irodalomtörténeti Közlemények, 77. évf./2-3. sz., Budapest, Akadémiai Kiadó, s. 267-275.

KOMLÓS, Aládar, (1954): “Vajda János elfeledett versei”, Irodalomtörténeti Közlemények, 58. évf./3. sz., Budapest, Akadémiai Kiadó, s. 338-346.

MILOSEVITS, Péter, (1979): “Silvije Strahimir Kranjcevic és Vajda János költészetéről”, Irodalomtörténeti Közlemények, 83. évf./1. sz., Budapest, Akadémiai Kiadó, s. 50-59.

MIT, IV, (1965): (Ed. István Sötér), Budapest, Akadémiai Kiadó.

RAVASZ, Árpád, (1896): “Vajda János költeményei”, Irodalomtörténeti Közlemények, 13. Köt./4. sz., Budapest, (Yayın evi belirtilmemiş), s. 186-189.

PINTÉR, Jenő, (Tarih belirtilmemiş): Élő Könyvek Magyar Klasszikusok, XXXVI. Kötet, Vajda János Munkai, Budapest, A Kisfaludy Társaság A Franklin-Társulat.

SZAJBÉLY, Mihály, (1994): “Kép és Árnykép: Vajda János és az utókor”, Irodalomtörténeti Közlemények, 98. évf./4. sz., Budapest, Balassi Kiadó, s. 492-506.

SZERB, Antal, (1934): Magyar Irodalom Történet, Szerb Antal örököse, (Basım yeri belirtilmemiş), Gyomai Kner Nyomda RT.

TÁBOR, Ádám, (2006): “A szomorú és az egyenes csillag, Vajda János és Ady Endre kozmo-misztikus költészetéből”, Műhely, 5, Győr, PALATIA Nyomda és Kiadó Kft., s. 66-68.

<<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/irodtud/magyarir/html/vajdaj.htm>>
(Son erişim tarihi: 20.04.2011)

<http://www.ngkszki.hu/~fidoo/erett/irod_html/vajda.htm> (Son erişim tarihi: 22.04.2011)

<<http://enciklopedia.fazekas.hu/palyakep/magyar/Vajda.htm>> (Son erişim tarihi: 25.04.2011)